

Quranic Intertextual Analysis in the Discourse of Martyr Hossein Salami

Mansour Norouzi ¹ | Ebrahim safari ²

¹ PhD in English Language Teaching, Department of Foreign Languages and Persian Literature, Prophet Muhammad (PBUH) College and Research Institute, Imam Hussein (PBUH) Officers' College, Tehran, Iran . Email: m.noorozy@yahoo.com

² Assistant Professor of English Language Teaching, Department of Foreign Languages, Imam Hossein (AS) University, Tehran, Iran

Abstract

Intertextuality is a new approach in the field of literary criticism that was proposed by Julia Kristeva. It is a theory that deals with intertextual relationships and leads to the creation of a new text. Intertextuality is of various types, including religious, historical, mythical, Quranic, etc. Arab critics have translated the term intertextuality into the word "al-Tanas" or "al-Nussiyah" meaning the intertwining of texts. Muslim commanders, especially those who have been present in the fields of jihad and resistance, have adorned their words with the light of the Quran. In this study, with the aim of analyzing the structure of the Quran's intertextuality; An attempt has been made to use a qualitative-analytical method to examine how the manifestations of Quranic intertextuality are reflected in the words of this Islamic commander and how he was influenced by Quranic verses. The results show that Hossein Salami has pointed out various types of intertextuality relationships: interpretative, interpretive, direct and indirect adaptation, and allusive, invoking Quranic messages, negating power-centeredness and emphasizing faith, divine promises to those who help religion, guiding and guardianship-centeredness, dealing with God, and the discourse of resistance and confronting arrogance, which contribute to the verbal and spiritual beauty of his speeches.

Keyword: Quran, intertextuality, discourse, and Hossein Salami.

تحلیل بینامتنیت قرآنی در گفتمان سپهبد شهید حسین سلامی

منصور نوروزی^۱ | ابراهیم صفری^۲

۱۳

سال هفتم

پاییز و زمستان ۱۴۰۴

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴/۰۷/۰۴

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۵/۰۵/۰۲

صص: ۲۹۱-۲۶۷

شابا جایی: ۶۳۲۸-۲۵۳۸

الکترونیکی: ۱۶۵۵-۲۷۱۷

DOR:

چکیده

«بینامتنیت» به عنوان رویکردی نوین در نقد ادبی که نخستین بار توسط ژولیا کریستوا تبیین شد، به واکاوی روابط میان‌متنی و چگونگی آفرینش متون جدید از دل متون پیشین می‌پردازد. این سازوکار در انواع مختلفی همچون دینی، تاریخی، اسطوره‌ای و قرآنی متجلی می‌شود و منتقدان عرب برای تبیین این مفهوم و دلالت بر درهم‌تنیدگی متون، از واژگان «التناص» یا «النصوصیه» استفاده کرده‌اند. در عرصه کنش‌گری اسلامی، فرماندهان و مجاهدان میدان‌های مقاومت همواره کلام خود را با انوار آیات الهی آراسته‌اند. پژوهش حاضر با اتخاذ روش کیفی-تحلیلی، با هدف واکاوی ساختار بینامتنیت قرآنی، بر آن است تا بازتاب جلوه‌های این پدیده را در بیانات سپهبد شهید حسین سلامی مورد ارزیابی قرار دهد و چگونگی تأثیرپذیری و بهره‌گیری او از آیات و حیانی را تبیین نماید. یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد که وی در سخنرانی‌های خود با بهره‌گیری از انواع روابط بینامتنی نظیر تفسیر، تأویل، اقتباس‌های مستقیم و غیرمستقیم، و همچنین تلمیح به پیام‌های قرآنی، توانسته است مفاهیمی چون نفی قدرت‌محوری صرف و اصالت‌بخشی به ایمان، وعده‌های نصرت الهی، ولایت‌محوری، معامله با خدا و گفتمان مقاومت در برابر استکبار را برجسته سازد؛ رویکردی که در نهایت، افزون بر عمق‌بخشی به محتوا، به غنا و زیبایی لفظی سخنان او نیز انجامیده است.

کلیدواژه‌ها: قرآن، بینامتنیت، گفتمان، سپهبد شهید حسین سلامی.

۱. نویسنده مسئول: دکتری آموزش زبان انگلیسی، گروه زبان‌های خارجه و ادبیات فارسی، دانشکده و پژوهشکده پیامبر اکرم

(ص)، دانشکده افسری امام حسین(ع)، تهران، ایران Email: m.noorozy@yahoo.com

۲. استادیار آموزش زبان انگلیسی، گروه علمی زبان‌های خارجی، دانشگاه جامع امام حسین(ع)، تهران، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

قرآن مجید کتاب دینی ماست. معانی و مفاهیم آن در طول چهارده قرن از جهات مختلف در حیات فردی و اجتماعی ما تأثیر پنهان و آشکاری نهاده است. چنان‌که امروز نمی‌توان جنبه‌ای از جنبه‌های گوناگون زندگی مسلمانان را یاد کرد که قرآن کریم و معانی والای آن به نحوی مستقیم و یا غیرمستقیم در آن تأثیر نگذاشته باشد. (حلبی، ۱۳۷۴: ۱۱). در جهانی که واژه‌ها گاه تنها ابزار انتقال معنا نیستند، بلکه پلی می‌شوند میان دل و حقیقت، سخنرانی‌هایی وجود دارند که فراتر از اطلاع‌رسانی، به تجربه‌ای روحانی و تأمل‌برانگیز بدل می‌شوند؛ یکی از این نمونه‌های برجسته، سخنرانی‌های سپهبد شهید حسین سلامی است که نه تنها حامل پیام‌های سیاسی و ارزشی‌اند، بلکه با اتکا به متون مقدس و سنت‌های ادبی اسلامی، جلوه‌ای از پیوند آسمانی کلام و معنا را به نمایش می‌گذارند.

سلامی در دوره فرماندهی کل سپاه پاسداران، نقش مهمی در شکل‌دهی به فضای فرهنگی و سیاسی ایران ایفا کرد. این سخنرانی‌ها، فراتر از بیانات نظامی، حامل مفاهیم عمیق دینی، انقلابی و تمدنی بودند که در قالبی عقلانی و راهبردی ارائه می‌شدند. سپهبد شهید حسین سلامی با بهره‌گیری از آیات قرآن، خطبه‌های نهج‌البلاغه و مفاهیم عرفان اسلامی، توانست گفت‌مان مقاومت را به زبان فرهنگی و سیاسی ترجمه کند. او در سخنرانی‌هایش، مفاهیمی چون جهاد علمی، امنیت الهی، تمدن اسلامی و مقاومت فعال را به گونه‌ای مطرح می‌کرد که هم برای نخبگان قابل تحلیل بود و هم برای عموم مردم قابل فهم و انگیزه‌بخش (<http://farajnejad.ir:1404>).

یکی از ویژگی‌های برجسته او، ترکیب عقلانیت راهبردی با ایمان دینی بود. به‌عنوان مثال در مراسم‌های رسمی او بارها به تقاص‌های قرآنی و حدیث و عرفان استناد می‌کرد؛ مانند آیه «فستقم كما امرت» (شوری/۱۵) که آن را مبنای پایداری در برابر فشارهای بین‌المللی می‌دانست. این نوع بیان و استفاده از بینامتنیت قرآنی، موجب شد تا

سخنرانی‌های او به منبع الهام برای فعالان فرهنگی، سیاسی و حتی هنری تبدیل شود (<http://fa.wilishia.net/view1404>).

فرمانده کل شهید سپاه پاسداران، با تحلیل نمونه‌های بینامتنیت مستقیم، ضمنی و تفسیری در سخنان خود؛ به عنوان ظرفیت‌های بلاغی و معنایی در گفتمان دینی، نقش مهمی در مشروعیت بخشی و تأثیرگذاری بر مخاطب داشته است. بینامتنیت از رویکردهای نقد جدید است که بر اساس آن هیچ متنی به تنهایی شکل نمی‌گیرد و نمی‌توان آن را بدون ارتباط با متون دیگر تفسیر کرد. این تأثیر و اثر در تمام متون مختلف دیده می‌شود (عطا، ۲۰۰۷: ۱۱). همان گونه که رابطه‌های یک متن با متون دیگر متداخل در آن، رابطه‌ای است که بر اساس بینامتنیت شکل گرفته است، بنابراین «بینامتنیت، گونه‌های متعددی دارد از جمله بینامتنیت لفظی، معنوی، تاریخی، اسطوره‌ای، سبکی و ...» (مفتاح، ۱۹۹۲: ۱۲۱). این پژوهش سعی بر آن دارد تا با روش تحلیلی- کیفی به بینامتنیت قرآنی در سخنرانی‌های سردار سپهد شهید حسین سلامی بپردازد.

مبانی نظری

بینامتنیت

ناقدان عرب، اصطلاح بینامتنیت^۱ را به واژه «التناص» یا «النصوصیه» به معنی درهم تنیدگی متون ترجمه کرده‌اند. اینان برای تحلیل گفتمان شعری به پدیده تناص اشاره کرده‌اند. ناقدانی چون صبری حافظ، محمد عزام، صلاح فضل و... در این زمینه، مقالات و کتاب‌های بسیاری نوشته‌اند (میرزایی، ۱۳۸۸: ۲۹۹).

این اصطلاح، واژه‌ای جدید در ادبیات و نقد است که در اواخر دهه شصت میلادی ظهور یافت. نظریه‌ای است که به روابط بین متنی می‌پردازد و موجب آفرینش متن جدید می‌شود (مرتاض، ۱۹۹۱: ۱۸۳). برای نخستین بار، ژولیا کریستوا در دهه ۱۹۶۰م. در ترجمه تعبیر میخائیل باختین از اصطلاح گفتگومندی که در دهه ۱۹۳۰ آن را مطرح کرده بود، اصطلاح بینامتنیت را به کار برد. ژولیا کریستوا معتقد است که «بینامتنیت، فضای است که در آن، متون مختلف با هم برخورد می‌کنند، در این عملیات، گفته‌های متعددی از دیگر متون با یکدیگر تقارن پیدا می‌کنند و

^۱ intertextuality

یکدیگر را تحت تأثیر قرار می‌دهند (کریستوا، ۱۳۸۱: ۴۴). بینامتنیت مبتنی بر این اندیشه است که متن نظامی بسته، مستقل و خودبسنده نیست. بلکه پیوندی دو سویه و تنگاتنگ با سایر متون دارد. حتی می‌توان گفت که در یک متن مشخص هم، مکالمه‌ای مستمر میان آن متن و متونی که بیرون از متن وجود دارد، جریان دارند. این متون ممکن است ادبی و یا غیرادبی باشند، هم‌عصر همان متن بوده و یا به سده‌های پیشین تعلق داشته باشند. درواقع کریستوا معتقد است هیچ متنی «آزاد» از متون دیگر نیست (مکاریک، ۱۳۹۸: ۷۲). در این راستا می‌توان گفت که بینامتنیت در مفهومی وسیع‌تر به مناسبات متن با حوزه‌های گسترده‌تر و مبهم‌تر شناخت نیز اشاره دارد؛ حوزه‌هایی که خواننده باید برای تفسیر متن از آن‌ها کمک بگیرد (فولر، ۱۹۸۳: ۴۵).

کریستوا با اتکا به این اصطلاح، نظریه‌ای درباره متن ارائه می‌دهد. وی بر این باور است که متن شبکه‌ای از نظام‌های نشانه‌ای است که در نسبت با سایر کنش‌های دلالت‌گر (کاربرد) از نشانه‌ها که شاخصه‌ی ایدئولوژیک دارد، در متن فرهنگ جای گرفته است. مفهوم بینامتنیت، ساختار ادبی را در بستر کلیتی اجتماعی-کلیتی که تصور می‌شود ماهیتی متنی دارد، قرار می‌دهد (کریستوا، ۱۹۸۲: ۶۱).

بینامتنیت، متن را با دلالت‌های تاریخی-اجتماعی‌اش سازگار می‌سازد و آن را در تعامل با رمزگان‌ها، گفتمان‌ها و صداها و گوناگونی می‌نشانند که از متن گذر کرده‌اند؛ به این ترتیب، به کمک ایده‌ی بینامتنیت می‌توان بر محدودیت‌های مترتب بر صورت‌گرایی و ساختارگرایی چیره شد.

رولان بارت^۱ می‌گوید که «مفهوم بینامتنیت مفهومی است که بعد اجتماعی را وارد نظریه‌ی متن می‌کند. این کار براساس مسیری مشخص یا تقلیدی ارادی انجام نمی‌گیرد، بلکه بر اساس آن اشاعه است» (بارت، ۱۹۷۳: ۱۰۵).

بینامتنیت متن را می‌گشاید و بازی بی‌پایان نشانه‌پردازی است و به انقلاب در زبان شاعرانه می‌انجامد (کریستوا، ۱۹۷۴: ۱۲). کریستوا سهم بزرگی در مطالعات بینامتنیت دارد. در واقع او بود که با وضع واژه بینامتنیت، افق نوینی را در مطالعات قرن بیستم گشود و کسانی چون رولان باروت و بسیاری دیگر را متوجه این گونه از مطالعات نمود. به عقیده او «بینامتنیت، به‌رغم تصور اغلب

1 Roland Barthes

افراد، به هیچ وجه تأثیرگذاری یک متن بر متن دیگری نیست». به عقیده وی «این بینامتنیت است که موجب پویایی و چندصدایی در متن می شود و هیچ متنی عاری از بینامتنیت نیست». بارت به وضوح این موضوع را اعمال می کند و می گوید: «هر متنی، بینامتنیت است» (صفوی، ۱۳۷۶: ۸۵). درواقع می توان گفت که این اصطلاح، واژه ای جدید در ادبیات و نقد است که در اواخر دهه شصت میلادی ظهور یافت و مقصود از آن گواهی گرفتن از متنی در متن دیگری و ایجاد متون جدید بوده است. امروز مباحث تناس متشکل از عرصه های مختلف در شکوفایی مطالعه در ادبیات متقارن است که به تدریج محل تأثیر گذاشتن و اثر گذاشتن و اثر پذیرفتن واقع می شود.

تناس در اندیشه ی علمای بلاغت، به معنای اخذ گوینده از سخن یا معانی، یا گرفتن بعض یا بیشتر الفاظ آن و قرارداد در متن جدید است. به گونه ای که متن دوم، با تبیین واژه ها و عبارت متن اول، تکمیل و کامل می گردد. تناس با توجه به متون مختلف، انواع متعددی از جمله تناس قرآنی دارد. مقصود این است که ادیب، سخنران و... متون قرآنی را در بیانات خود به کار گرفته و به آن استناد می کند. با بررسی سخنرانی های سردار سپهد شهید حسین سلامی، روابط بینامتنیت، تعامل، هماهنگی و تطابق آن با قرآن کریم، می توان به خوبی بینامتنیت و تناس را در آن مشاهده کرد.

تحلیل گفتمان

نظریه گفتمان به عنوان روشی برای تحلیل گفتمان های سیاسی-اجتماعی امری بدیع محسوب می شود و به چارچوبی نظری یک تحقیق برای رسیدن به هدف پژوهش کمک می کند. نخستین گام ها در ایجاد نظریه گفتمان را فردینان دو سوسور^۱ (۱۸۵۷-۱۹۱۳) برداشت. وی با ساختن اصطلاح «نشانه شناسی» که از نظر او، علم پژوهش نظام های دلالت معنایی است؛ زبان را که یکی از مهم ترین این نظام هاست، در مرکز توجه خویش قرار داد. عنصر اصلی زبان در نظریه سوسور، نشانه هاست. رابطه ای ذاتی میان نشانه و مصداق یا جهان خارج وجود ندارد. به این ترتیب، معنای نشانه ها نه با ارجاع به جهان مصداق ها، بلکه به واسطه رابطه ای که میان خود نشانه ها در درون نظام نشانه شناختی زبان برقرار می شود، به دست می آید. برای نمونه مفهوم پدر در تمایز با مادر، برادر، خواهر و مانند آن درک می شود. تشکیل معنا بر اساس نظام تفاوت ها در درون نظام نشانه شناختی زبان و بدون ارجاع به خارج، گام بسیار مهمی بود که سوسور برداشت. نشانه ها، دال و مدلول را به

1 Ferdinand de Saussure

هم مرتبط می‌کنند، ولی هیچ ارتباط ضروری و طبیعی حتی وضعی نیز میان دال و مدلول وجود ندارد، رابطه دال و مدلول اختیاری و اتفاقی است.

سوسور زبان را به بازی شطرنج تشبیه می‌کند که هر نشانه، هویت و ارزش خود را در ارتباط با دیگری و در چارچوب یک نظام قواعد به دست می‌آورد (سوسور، ۱۳۷۸: ۱۲۶). نظریه گفتمان نظریه توسعه یافته است که توسط ارنستو لاکلاو و نیز شنتال موفه طراحی شد. نظریه گفتمان با نقش معنادار رفتارها و ایده‌های اجتماعی در زندگی سیاسی، سروکار دارد. این نظریه به تحلیل شیوه‌ای می‌پردازد که طی آن سیستم‌های معانی یا گفتمان‌ها، فهم مردم از نقش خود را در جامعه تشکیل می‌دهند (دین پرست، ۱۳۸۹: ۳۲). از این دیدگاه قابلیت تبیین ساختار درونی یک اندیشه، توضیح چگونگی جذب مفاهیم جدید در یک گفتمان و تغییر و تطبیق آن‌ها در مفصل‌بندی جدید، توضیح رقابت و غیریت‌سازی بین گفتمان‌ها و سرانجام توضیح تحول و فرایند افول گفتمان‌های مسلط و غلبه گفتمان‌های جدید از مزایای الگوهای تحلیلی لاکلاو و موفه است (لک، ۱۳۸۶: ۵۵۵).

نگاهی به زندگی سپهبد شهید حسین سلامی

سپهبد شهید حسین سلامی در سال ۱۳۳۹ در شهر گلپایگان، از توابع استان اصفهان، به دنیا آمد. هم‌زمان با شروع انقلاب و در سال ۱۳۵۷ در دانشگاه علم و صنعت و در رشته مهندسی مکانیک پذیرفته شد. پس از انقلاب فرهنگی و با شروع جنگ تحمیلی، در آبان سال ۱۳۵۹ به سپاه پاسداران انقلاب اسلامی پیوست. در این دوران، او عموماً در جبهه جنوب بود. سلامی دوره دانشکده فرماندهی و ستاد را گذراند و مدرک کارشناسی ارشد خود را در رشته مدیریت دفاعی از دانشگاه آزاد اسلامی دریافت کرد. مسئول عملیات قرارگاه دریایی نوح در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، فرمانده دانشکده دافوس، فرماندهی نیروی هوایی سپاه، جانشین فرمانده کل، معاون هماهنگ‌کننده و در آخرین سمت خود به‌عنوان فرمانده کل سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، بخش‌های از مسئولیت‌های سپهبد شهید حسین سلامی از زمان دفاع مقدس تا شهادت است (<https://www.mashreghnews.ir/news/1722957>).

شهید سلامی نماد پاسدار ولایی است، شخصیتی که عقلانیت دینی، عرفان عملی و جهاد راهبردی را در خود جمع کرده بود. او با بازتولید مفاهیم قرآنی در ساختار دفاعی کشور، به تثبیت گفتمان انقلاب اسلامی در سطح منطقه‌ای کمک کرد. از منظر گفتمانی، سلامی را می‌توان «دال مرکزی» در گفتمان مقاومت دانست؛ خصلتی که مفاهیم پراکنده را در حول محور ولایت و توحید سازمان‌دهی کرد و با شهادتش، این گفتمان را به مرحله‌ای جدید از معنا و مشروعیت رساند. استفاده او از مفاهیم قرآنی، حدیث و همچنین عرفان مانند عشق الهی، فنا و سلوک؛ سبک بیانی خاصی را خلق کرده که هم از نظر محتوای غنی است و هم از نظر تأثیرگذاری بر مخاطب ماندگار است.

پیشینه‌ی پژوهش

مفهوم بینامتنیت نخستین بار توسط ژولیا کریستوا با الهام از اندیشه‌های میخائیل باختین مطرح شد. ژرار ژنت با گسترش این مفهوم، پنج نوع رابطه ترامنتیتی را معرفی کرد که شامل بینامتنیت، فرامتنیت، متامتنیت، هایپرتنیت و آرشیتنیت است (ژنت، ۱۹۸۲). این چارچوب نظری در مطالعات ادبیات فارسی و عربی به‌طور گسترده به کار رفته است. مطالعات انجام‌شده در ادبیات فارسی بینامتنیت قرآنی در دیوان ناصر خسرو پژوهشی با عنوان «تحلیل بینامتنیت قرآنی در دیوان ناصر خسرو با تکیه بر نظریه ژنت» نشان می‌دهد که ناصر خسرو با بهره‌گیری از آیات قرآن، ساختار معنایی اشعار خود را غنا بخشیده است. این مقاله در فصلنامه علمی-پژوهشی پژوهش‌های ادبی دانشگاه پیام نور منتشر شده است (نصیری و همکاران، ۱۳۹۹).

مقاله‌ای با عنوان «مطالعه تطبیقی روابط بینامتنیت در کوش‌نامه و شاهنامه» در فصلنامه ادب پژوهی منتشر شده و نشان می‌دهد که کوش‌نامه از نظر ساختار روایی، شخصیت‌پردازی و زبان حماسی، به‌طور مستقیم از شاهنامه تأثیر پذیرفته است (حسینی و رضایی، ۱۴۰۰).

پژوهشگران مقاله «بررسی بینامتنیت اسطوره‌ای در شعر شاملو»، نشان داده‌اند که شاملو با بازآفرینی عناصر اسطوره‌ای، معناهای جدیدی خلق کرده است. این مقاله در فصلنامه نقد ادبی دانشگاه فردوسی مشهد منتشر شده است (کریمی و همکاران، ۱۳۹۸). مطالعه‌ی بینامتنیت و تناس در متون دینی و سیاسی، از دهه‌های اخیر مورد توجه پژوهشگران زبان‌شناسی، ادبیات و علوم

ارتباطات قرار گرفته است. در حوزه مطالعات قرآنی، پژوهش‌هایی مانند «تناسق قرآن در شعر دفاع مقدس» نوشته دکتر مهدی محقق (۱۳۹۶) به این نتیجه رسیده است که آیات قرآن در متون مقاومت، نه تنها به عنوان منبع الهام، بلکه به عنوان ابزار بلاغی و اقناعی به کار می‌روند.

همچنین حسینی (۱۴۰۰)، در مقاله‌ی «بینامتنیت در گفتمان سیاسی انقلاب اسلامی» به بررسی نحوه‌ی استفاده از متون دینی در سخنرانی‌های سیاسی پرداخته است. مطالعات انجام شده در ادبیات عربی -نمایشنامه «الحسین ثائراً و شهیداً» اثر الشرقاوی پژوهشی با عنوان «تحلیل بینامتنیت دینی در نمایشنامه الشرقاوی» در پژوهشنامه نقد ادب عربی منتشر شده و روابط بینامتنیت این اثر با متون دینی و تاریخی را بررسی کرده است (عبداللهی و شریفی، ۱۴۰۱). تأثیر قرآن در آثار طه حسین مقاله‌ای با عنوان «بررسی بینامتنیت قرآنی در مجموعه داستانی المعذبون فی الأرض» در مجله زبان و ادبیات عربی دانشگاه تهران منتشر شده و نشان می‌دهد که طه حسین از ساختار بلاغی قرآن در روایت پردازی بهره برده است (صادقی و احمدی، ۱۳۹۷). اما تاکنون پژوهش خاصی در باب بینامتنیت قرآنی در سخنرانی فرماندهان جبهه مقاومت و سردار سپهبد شهید حسین سلامی انجام نگرفته است که این امر جنبه‌ی نو بودن این پژوهش را نمایان می‌سازد.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از نوع کیفی و تحلیلی است و با رویکرد بینامتنیت، به بررسی نحوه‌ی حضور و بازآفرینی آیات قرآن در سخنرانی‌های سپهبد شهید حسین سلامی می‌پردازد. روش گردآوری داده‌ها به صورت اسنادی و کتابخانه‌ای بوده و متن سخنرانی‌های رسمی منتشر شده از سوی رسانه‌های معتبر و پایگاه‌های خبری سپاه پاسداران، به عنوان داده‌های اصلی انتخاب شده‌اند. برای تحلیل داده‌ها، از چارچوب نظری ژولیا کریستوا در زمینه بینامتنیت و طبقه‌بندی ژرار ژنت در حوزه‌ی تناسق بهره گرفته شده است. در این چارچوب، آیات قرآنی موجود در سخنرانی‌ها شناسایی و نوع ارتباط آن‌ها با متن اصلی (سخنرانی) بررسی شده است؛ اعم از اقتباس مستقیم، اشاره، تفسیر، یا بازآفرینی معنایی. همچنین، تحلیل گفتمان انتقادی به عنوان روش مکمل به کار گرفته شده تا نقش آیات قرآن در شکل‌دهی به گفتمان مقاومت، مشروعیت‌بخشی و اقناع مخاطب بررسی شود.

اعتبار پژوهش از طریق تطبیق یافته‌ها با منابع معتبر قرآنی و تفسیری و تحلیل هم‌زمان چند سخنرانی تأمین شده است.

یافته‌های پژوهش

انواع رابطه‌ی بینامتنیت قرآنی در سخنرانی‌های سپهبد شهید حسین سلامی

سپهبد شهید حسین سلامی از چهره‌های برجسته و تأثیرگذار در تاریخ انقلاب اسلامی ایران است که نه تنها در عرصه‌های نظامی و راهبردی نقش آفرینی کرده، بلکه با روحیه‌ای سرشار از معنویت، انس با قرآن و تأمل در نهج‌البلاغه، شخصیتی متفاوت از بسیاری از فرماندهان هم‌عصر خود داشته است. او حافظ کل قرآن و نهج‌البلاغه بود و از همان سال‌های جوانی، قرآن را نه فقط برای حفظ، بلکه برای عمل و بصیرت در زندگی برگزید. شهادت او پایانی بود بر زندگی مجاهدانه‌ای که با علم، عرفان و جهاد آمیخته بود. سلامی نه فقط حافظ الفاظ قرآن بود، بلکه عامل به آن بود. او همواره در سخنانش به آیات قرآن استناد می‌کرد و دشمن‌شناسی، جهاد، تقوا، صبر، ایمان و توکل را در رفتار فردی و مدیریتی خود از قرآن الهام می‌گرفت.

همچنین تسلط او بر نهج‌البلاغه چنان بود که در سخنرانی‌های او خطبه‌های حضرت علی (ع) با مضامین دقیق و شرح عمیق بیان می‌کرد. بسیاری معتقد بودند که سبک مدیریتی و روحیه انقلابی او از آموزه‌های حضرت علی (ع) الهام گرفته بود. با تحلیل بینامتنیت بخش‌های از سخنرانی‌های سپهبد شهید حسین سلامی، می‌توان به اشکال مختلف و متنوعی، بهره‌گیری این فرمانده اسلام از این کتاب آسمانی و معارف قرآنی مشاهده نمود که در ادامه به مهم‌ترین آن اشاره می‌گردد.

بینامتنیت اقتباسی و تأویلی در گفتمان سیاسی-دینی

متن حاضر: دختر سردار سلامی نقل کرده که: «پدرم شب‌ها با شنیدن قرآن به خواب می‌رفت و زمانی هم که با خودرو به جایی می‌رفت، سوره حمد را تا رسیدن به مقصد تلاوت می‌کرد. مشاور اصلی او قرآن بود و در کارهای خود از قرآن مشورت می‌گرفت. چون در بسیاری از کارهای خود، قرآن را باز می‌کرد و در آیات آن به تأمل می‌پرداخت. همیشه قرآن راهگشای او بود.» (https://www.khabaronline.ir/news/2096738)

نقل از سردار مقدم فر: «شهید سلامی هیچ تصمیمی را بدون پشتوانه قرآنی اتخاذ نمی‌کرد؛ هر تصمیمی نظامی یا اجتماعی را با تلاوت آیه آغاز و منطق قرآنی‌اش را تبیین می‌کرد» (همان: همان‌جا).

متن غایب: این رفتار نشان دهنده عمل به آیه: «وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ» (آل عمران: ۱۵۹) است.

ترجمه: «و مشورت بگیر آن‌ها را در کار، پس هنگامی که عزم کردی، پس توکل کن بر الله. به یقین الله دوست می‌دارد توکل کنندگان را»؛ یعنی مشورت و تصمیم‌گیری با هدایت الهی و استناد به قرآن همراه باشد که در زندگی سردار سلامی این روابط بینامتنیت و تناس را به خوبی می‌توان درک و مشاهده کرد.

پیام: ابتدا مشورت و سپس توکل، راه چاره کارهاست، خواه به نتیجه برسیم یا نرسیم. «شَاوِرْهُمْ... فَتَوَكَّلْ... إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ» (قرائتی، ۱۳۸۳: ۶۳۷).

تحلیل بینامتنیت: این نوع رابطه بینامتنیت از نوع اقتباسی و تأویلی است، زیرا: ☒ آیه به‌طور مستقیم در سخن سردار ذکر نمی‌شود، اما مفاهیم آن در ساختار فکری و زبانی او حضور دارد.

☒ سردار سلامی با تأویل آیه، مشورت را نه با مردم، بلکه با قرآن و وحی الهی معنا می‌کند.

تناس قرآنی معنایی تفسیری

متن حاضر: سخن شهید سلامی: «جوانان که تحلیل روح قرآن هستند و تبلور آیات الهی در شخصیت آنان ریشه کرده است». (۴۲۸۸۲۰۹ <https://iqna.ir/fa/news/>).

متن غایب ۱: این جمله اشاره به آیه‌هایی دارد که انسان مؤمن را «نورانی» و «هدایت‌شده» معرفی می‌کند؛ مانند آیه ۲۵۷ سوره بقره: «اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ»/ «خدا سرپرست و یار کسانی است که ایمان آورده‌اند؛ آنان را از تاریکی‌ها به سوی نور بیرون می‌برد.» او معتقد است که جوانان مؤمن، با رفتار، اندیشه و جهاد خود، آیات قرآن را در عمل متجلی می‌سازند.

پیام: مؤمنان، یک سرپرست دارند که خداست و کافران سرپرستان متعدّد دارند که طاغوت‌ها باشند و پذیرش یک سرپرست آسان‌تر است. درباره مؤمنان می‌فرماید: «اهْلَهُ وَكَلِي» (قرائتی، ۱۳۸۳ ج ۱: ۴۱۰). شهید سلامی از تعبیر «تحلیل روح قرآنی» استفاده می‌کند که نشان‌دهنده‌ی نگاه عرفانی و تربیتی او است.

متن غایب ۲: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ» (انفعال: ۲). «مؤمنان، فقط کسانی هستند که چون یاد خدا شود، دل‌هایشان ترسان می‌شود و هنگامی که آیات او بر آنان خوانده شود بر ایمانشان می‌افزاید و بر پروردگارشان توکل می‌کنند.»

پیام‌ها:

- ☑ ایمان، با عشق و خشیت درونی همراه است. الْمُؤْمِنُونَ ... وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ؛
- ☑ ایمان، مراتب و درجاتی دارد و قابل کاهش و افزایش است. «زَادَتْهُمْ إِيمَانًا»
- ☑ ترسی که ریشه در جهل داشته باشد بد است، ولی ترسی که از معرفت سرچشمه بگیرد پسندیده است. «الْمُؤْمِنُونَ ... وَجِلَتْ»
- ☑ هر آیه قرآن، حجت و دلیل و نوری است که می‌تواند بر ایمان بیافزاید. «إِذَا تُلِيَتْ ... زَادَتْهُمْ إِيمَانًا» (قرائتی، ۱۳۸۳، ج ۳: ۲۹۶).

تحلیل بینامتنیت: این تناص از نوع تفسیری و تأویلی است:

- ☑ سردار سلامی با الهام از این آیه، جوانان مؤمن را مصداق «الَّذِينَ آمَنُوا» می‌داند که خداوند ولی آنان است؛
- ☑ خروج از ظلمت به نور در آیه، در سخن او به معنای عبور از جهل، وابستگی و بی‌هویتی به‌سوی بصیرت، استقلال و ایمان تعبیر می‌شود؛
- ☑ جوانان به‌عنوان حاملان نور الهی، در برابر طاغوت‌های زمانه ایستاده‌اند، همان طاغوت‌هایی که در آیه، ولی کافران معرفی شده‌اند.

✓ ایشان جوانان حافظ قرآن را مصداق مؤمنانی می‌دانست که قلبشان با یاد خدا آرام می‌گیرد و رفتارشان تجلی آیات الهی است.

تناص قرآنی تفسیری و اقتباسی غیرمستقیم

متن حاضر: سخن شهید سلامی: قرآن در مورد دشمنان اسلام می‌فرماید: «که آنان توطئه می‌کنند، اما این توطئه به اهل خودشان بازمی‌گردد» (۴۲۸۸۲۰۹/ <https://iqna.ir/fa/news/>). شهید سلامی این آیه را در تحلیل پیروزی مقاومت فلسطین به کار برد. او گفت که نصرت خداوند مشروط به نصرت دین و ارزش الهی است.

رابطه بینامتنیت و تناص قرآنی در این سخن شهد سلامی زمانی روشن می‌شود که ما بدانیم خداوند متعال در قرآن می‌فرماید:

متن غایب ۱: «وَمَكْرُؤًا وَّمَكْرَ اللَّهِ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ» (آل عمران: ۵۴) «و خدا بهترین جزا دهنده نیرنگ زندگان است».

پیام‌ها:

- ✓ خداوند، پشتیبان اولیای خویش است. «وَمَكْرُؤًا وَّمَكْرَ اللَّهِ»؛
- ✓ تدبیر و حرکت انسان، مقدمه قهر یا لطف خداوند است. «وَمَكْرُؤًا وَّمَكْرَ اللَّهِ»؛
- ✓ کیفرهای الهی، با جرم بشر تناسب و سنخیت دارد. «وَمَكْرُؤًا وَّمَكْرَ اللَّهِ»؛
- ✓ اراده و تدبیر خدا، بالاتر از هر تلاش، حرکت و تدبیر است. «وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ» (قرآنی، ۱۳۸۳: ج ۵۲۲، ۱).

تحلیل بینامتنیت: این نوع تناص از نوع تفسیری و اقتباسی غیرمستقیم است:

سردار سلامی از مفاهیم قرآنی بهره می‌گیرد، بدون آنکه این آیه را به‌طور مستقیم نقل کند. مضمون «بازگشت مکر به اهلش» در آیه ۱۰ سوره فاطر، به‌صورت معنایی در سخن او حضور دارد. شهید سلامی با این آیه نشان می‌دهد که توطئه دشمنان اسلام بی‌نتیجه است و خداوند تدبیر نهایی را دارد.

متن غایب ۲: «وَالَّذِينَ يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرُ أُولَئِكَ هُوَ يُبَوَّرُ» «کسانی که حيله‌های زشت به کار می‌گیرند، برای آنان عذابی سخت خواهد بود و بی‌تردید حيله آنان نابود می‌شود.» همچنین آیه ۵۴ آل عمران که به مکر الهی در برابر دشمن اشاره دارد، در ساختار فکری او نقش دارد.

تحلیل بینامتنیت قرآنی: این نوع تناص از نوع تفسیری و اقتباسی غیرمستقیم است: اعتماد به نصرت الهی، مشروعیت‌بخشی به مقاومت، بازنمایی شکست دشمنان به‌عنوان تحقق سنت الهی، ایجاد پیوند معنوی میان تاریخ نبوی و مقاومت معاصر می‌توان از کارکردهای این رابطه بینامتنیت قرآنی اشاره کرد.

بینامتنیت قرآنی با مضمون وعده الهی به یاری‌دهندگان دین

متن حاضر: سخن شهید سلامی: در جنگ بدر، خدا بر خود نصرت مسلمانان را واجب کرد و نشان داد که پیروزی همیشه با مظلومان است (<https://iqna.ir/fa/news/۴۲۸۸۲۰۹>)

متن غایب ۱: اشاره مستقیم به آیه: «إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَبَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِالْفِ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِّفِينَ» (انفال: ۹) «هنگامی را که [در حال مشاهده دشمن تا دندان مسلح با دعا و زاری] از پروردگارتان یاری خواستید و او درخواست شما را اجابت کرد که من مسلماً شما را با هزار فرشته که پی در پی نازل می‌شوند، یاری می‌دهم».

پیام‌ها:

- ☑ نعمت‌ها و امدادهای الهی را در روزهای سخت را فراموش نکنیم، چراکه یاد نعمت‌های الهی، روحیه‌ی شکر و شجاعت را در انسان بالا می‌برد.
- ☑ خداوند، بدون دعا هم می‌تواند عطا کند، ولی دعا، یکی از راه‌های تربیت الهی است. «إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ» (قرائتی، ۱۳۸۳، ج ۳: ۲۷۷).
- ☑ شهید سلامی با این آیه نشان می‌دهد که قدرت ایمان، جایگزین قدرت فیزیکی است و پیروزی حقیقی از جانب خداوند برای مؤمنان حاصل می‌شود.

متن غایب ۲: همین اشاره مستقیم در آیه ۱۲۳ سوره آل عمران: «وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِدَرْ وَأَنْتُمْ أَدْغَلُ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُشْكُرُونَ» و بی تردید خدا در [جنگ] بدر شما را یاری داد، در حالی که [از نظر ساز و برگ جنگی و شمار نفرات نسبت به دشمن] ناتوان بودید؛ بنابراین از خدا پروا کنید، باشد که سپاسگزاری نمایید.»

پیام‌ها

- ☑ امدادهای غیبی را در میدان‌های کارزار فراموش نکنید. «نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِدَرْ»
 - ☑ نصرت الهی، نشانه ولایت الهی بر مؤمنان است. «وَاللَّهُ وَلِيُّهُمَا ... وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِدَرْ»
 - ☑ به خداوند توکل کنیم که نصرت او را در صحنه‌های جنگ دیده‌ایم. «وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ... نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِدَرْ»
 - ☑ امدادهای الهی سرنوشت جنگ را معین می‌کند، نه عوامل طبیعی. «نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِدَرْ وَ أَنْتُمْ أَدْغَلُ»
 - ☑ هر کس طالب نصرت الهی است، باید تقوا پیشه کند. «نَصَرَكُمُ اللَّهُ ... فَاتَّقُوا اللَّهَ»
 - ☑ شکر امدادهای الهی آن است که تقوای الهی پیشه کنیم. «فَاتَّقُوا اللَّهَ ... تَشْكُرُونَ»
- (قرآنی، ۱۳۸۳ ج ۱: ۶۰۰).

تحلیل بینامتنیت:

۱. بینامتنیت اقتباسی (اقتباس مستقیم یا غیرمستقیم)

سردار سلامی با ارجاع به جنگ بدر، از آیه ۹ سوره انفال بهره می‌گیرد تا یک روایت تاریخی را به یک اصل ایدئولوژیک تبدیل کند: «پیروزی با مظلوم است». این برداشت، به نوعی تفسیر سیاسی - اجتماعی از سنت نبوی است.

۲. بینامتنیت تفسیری

در آیه، خداوند به درخواست مؤمنان پاسخ می‌دهد و امداد غیبی را وعده می‌دهد؛ اما در سخن سردار سلامی، این امداد به «واجب کردن نصرت» تعبیر شده است. نوعی تعبیر در سطح الزام الهی که در متن قرآنی به صراحت نیامده، بلکه از آیات دیگر مانند آیه ۴۰ سوره حج: «وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ» قابل استنباط است.

۳. بینامتنیت گفتمانی

در این آیه، مسلمانان در وضعیت ضعیف و اضطراب هستند و با دعا و استغاثه، یاری می‌طلبند. سردار سلامی این وضعیت را «مظلومیت» می‌نامند و آن را به یک اصل مشروعیت‌بخش برای پیروزی تبدیل می‌کند. این برداشت، به نوعی بازتولید گفتمان مقاومت است که در ادبیات سیاسی معاصر ایران جایگاه ویژه‌ای دارد.

آیه یک روایت خاص از یک واقعه تاریخی است. سخن سردار، این روایت را به یک الگوی عام تبدیل می‌کند «همیشه پیروزی با مظلوم است» این تعمیم، نوعی فرا تفسیری است که از متن قرآنی فراتر می‌رود و آن را در خدمت یک گفتمان معاصر قرار می‌دهد.

تناسق قرآنی با مضمون نفی قدرت محوری و تأکید بر ایمان

بینامتنیت حاضر: سخن شهید سلامی: «اگر قرار باشد که بر عده و تعداد سلاح پیروز شویم، چیزی به اسم ایمان معنا پیدا نمی‌کند» (<https://iqna.ir/fa/news/۴۲۸۸۲۰۹>)

متن غایب ۱: این جمله به آیه ۲۴۹ سوره بقره هم‌خوانی دارد، جایی که طالوت با سپاه اندک برابر دشمن ایستاد. «كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً يَأْذُنُ اللَّهُ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ» «چه بسا گروه اندکی که به توفیق خدا بر گروه بسیاری پیروز شدند و خدا با شکیبایان است».

پیام‌ها:

- ☑ فراوانی عده و عده‌ی دشمن در برابر اراده‌ی خداوند چیزی نیست. «كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً يَأْذُنُ اللَّهُ».
- ☑ نیروهای کیفی هرچند اندک باشند، بر نیروهای کمی برتری دارند. «كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً...»
- ☑ مؤمن مخلص، پیروزی را از خدا می‌داند «يَأْذُنُ اللَّهُ» (قرائتی، ۱۳۸۳ ج ۱: ۳۹۰).

متن غایب ۲: مضمون و اشاره بینامتنیت در سوره مبارکه محمد آیه ۷ هم وجود دارد. انسان، موجودی محدود است و نصرت و یاری او از راه خدا نیز محدود؛ ولی خداوند بی‌نهایت است و نصرت او برخاسته از قدرت نامحدود. تأکید بر ایمان حقیقی عامل اصلی پیروزی است نه تجهیزات نظامی (همان).

«یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ» «ای مؤمنان! اگر خدا را یاری کنید، خدا هم شما را یاری می‌کند و گام‌هایتان را محکم و استوار می‌سازد».

پیام‌ها:

- ☑ دریافت الطاف الهی، به تلاش انسان بستگی دارد. «إِن تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ» (انتظار نصرت خداوند بدون تلاش و کوشش، توقعی نابجاست).
- ☑ در میان امدادهای الهی، ثابت قدم بودن، برجسته‌ترین آنهاست. (بعد از نصرت الهی نام پایداری آمده است). «يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ»
- ☑ پادشاه‌های الهی بیش از عملکرد ما است. «إِن تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ» (قرآنی، ۱۳۸۳ ج ۹: ۶۸).

در تحلیل بینامتنیت، می‌توان گفت که سردار سلامی با بهره‌گیری از آیه ۷ سوره محمد، متن قرآنی را به‌عنوان متن پیشین در متن ثانویه یعنی سخنرانی خود قرار می‌دهد. این تناقص از نوع آشکار و اقتباسی است، زیرا آیه به‌طور مستقیم یا با اشاره در سخنرانی‌ها به کار می‌رود. ویژگی بینامتنیت در این مورد:

- ☑ اقتدار بخشی به سخنرانی با استناد به قرآن، سخنرانی رنگ الهی و مشروعیت دینی می‌گیرد.
- ☑ ایجاد پیوند تاریخی و معنوی: مخاطب احساس می‌کند که مقاومت امروز ادامه راه مؤمنان صدر اسلام است.
- ☑ تقویت انگیزش و روحیه: وعده نصرت الهی، امید و انگیزه در مخاطب ایجاد می‌کند.

در این تناص قرآنی و روابط بینامتنیت؛ نوعی تناص ایدئولوژیک - دینی ایجاد می‌کند که هدف آن تقویت گفتمان مقاومت، مشروعیت‌بخشی به آموزه‌های قرآنی و سیاست‌های دفاعی جمهوری اسلامی ایران است.

تناص قرآنی با مضمون صبر و پایداری

بینامتنیت حاضر: در سخنرانی‌های مرتبط با جهاد تبیین، شهید سلامی به آیه ۲۰۰ سوره مبارکه آل عمران اشاره می‌کند. این آیه تأکید بر صبر، پایداری و حضور مستمر در میدان فرهنگی و سیاسی دارد (سپاه نیوز، تیر ۱۴۰۴).

متن غایب: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» (ای اهل ایمان! [در برابر حوادث] شکیبایی کنید و دیگران را هم به شکیبایی وادارید و با یکدیگر [چه در حال آسایش چه در بلا و گرفتاری] پیوند و ارتباط برقرار کنید و از خدا پروا نمایید تا رستگار شوید).

تحلیل بینامتنیت: سردار سلامی آیه را تفسیر می‌کند، اما نه در چارچوب سنتی تفسیری، بلکه در بستر گفتمانی مقاومت. او «وَرَابِطُوا» را به معنای آمادگی نظامی و دفاعی در مرزهای تعبیر می‌کند که در تفسیر سنتی به معنای مراقبت معنوی و انتظار نماز بوده است. (ر. ک تفسیر نور، قرائتی: ۱۳۹۲ ج ۱: ۶۸۲). رابطه بینامتنیت از نوع اقتباسی غیرمستقیم، تفسیر گفتمانی و کارکرد ابزاری است.

تناص قرآنی با مضمون نهی از اعتماد به ظالمان

بینامتنیت حاضر سردار سلامی: در سخنرانی با اشاره به سوره مبارکه هود آیه ۱۱۳ به‌طور مستقیم اشاره می‌کند که از اعتماد به دشمن پرهیزید و تأکید می‌کند بر استقلال سیاسی و عدم اتکا به قدرت‌های غربی. - <https://www.baannews.ir/fa/tiny/news-21652>.

متن غایب: «وَلَا تَرْكُنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ» (هود/۱۱۳) «و به کسانی که [به آیات خدا، پیامبر و مردم مؤمن] ستم کرده‌اند، تمایل و اطمینان نداشته باشید و تکیه نکنید که آتش [دوزخ] به شما خواهد رسید».

پیام:

- ✓ هرگونه تمایل و اعتماد به ستمگران داخلی و خارجی، ممنوع است. «لَا تَرْكُنُوا»
«ستمگران، لایق پیروی و رهبری نیستند.»
- ✓ تکیه بر ستمگران، گناه کبیره است. (هر گناهی که قرآن درباره‌ی آن وعده‌ی آتش داده، گناه کبیره است) «لَا تَرْكُنُوا ... فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ».
- ✓ به جای تمسک به ظالم، به خدا توکل کنیم. «وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ».
- ✓ نتیجه‌ی تکیه بر ستمگران، غربت و تنهایی است. «ثُمَّ لَا تُنْصَرُونَ» (قرائتی، ۱۳۸۳ ج ۴: ۱۲۸).

تناسق قرآنی با مضمون هدایت و ولایت محوری

بینامتنیت حاضر: سلامی در توصیف رهبری و جایگاه ولایت در هدایت جامعه به آیه ۱۶ سوره مبارکه نحل اشاره می‌کند.

متن غایب: رهبر انقلاب همان نشانه‌ای است که «وَعَلَامَاتٍ وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ» توصیف جایگاه رهبری به‌عنوان رهنمای امت در تاریکی فتنه‌ها است
(<https://khabarfarsi.com/u/215132804>)

پیام‌ها

- ✓ آیا خدایی که برای هدایت دنیوی مردم علائمی را قرار داده، از هدایت معنوی آن‌ها غافل بوده است؟ «وَعَلَامَاتٍ ... يَهْتَدُونَ»
- ✓ علم هیئت و ستاره‌شناسی، مورد توجه اسلام است. «وَبِالنَّجْمِ هُمْ يَهْتَدُونَ» (قرائتی، ۱۳۸۳ ج ۴: ۵۰۳).

تحلیل بینامتنیت: در آیه «علامات» به نشانه‌هایی در طبیعت اشاره دارد که انسان‌ها با آن‌ها راه را می‌یابند؛ مانند کوه‌ها، درختان و یا ستارگان. سردار سلامی این واژه‌ها را از معنای طبیعی به معنای انسانی و سیاسی منتقل می‌کنند: رهبر انقلاب به‌مثابه نشانه‌ای برای هدایت. درواقع یک مرجع هدایت سیاسی و اجتماعی تبدیل می‌شود.

سردار سلامی از این آیه به صورت تمثیلی استفاده می‌کند. در این تمثیل رهبری علامت است که مردم را در مسیر هدایت راهبری می‌کند. این نوع بینامتنیت، تأویلی است؛ یعنی معنا از سطح لغوی به سطح نمادین منتقل شده است. مشروعیت بخشی از طریق متن مقدس: این استفاده از متن مقدس، در خدمت تثبیت گفتمان ولایت و اطلاعات قرار می‌گیرد.

تناص قرآنی با مضمون معامله با خدا

بینامتنیت حاضر: «شهیدان معامله‌ای الهی کردند و جانشان را فروختند»

متن غایب: شهید سلامی با تجلیل از شهیدان مدافع حرم و شهدای مقاومت اشاره مستقیم به تناص قرآنی به آیه ۱۱۱ سوره توبه می‌کند: «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ» «یقیناً خدا از مؤمنان جان‌ها و اموالشان را به بهای آنکه بهشت برای آنان باشد خریده».

پیام‌ها

- ☒ در معامله با خدا، سود یقینی و قطعی است. «وَعَدَا عَلَيْهِ حَقًّا»
- ☒ در مزایده با خداوند هر چه هست حق و به سود انسان است، بر خلاف دیگران که یا قصد جدی نیست یا بی‌انگیزه و دروغ است، یا غلو، یا از روی هوس و یا برای طرد کردن رقیب است.
- ☒ ارزش جهاد، مجاهدان و شهیدان، مخصوص اسلام نیست، در تورات و انجیل هم مطرح است. و اگر امروزه در آن کتاب‌ها نیست، نشان تحریف آن‌هاست (قرائی، ۱۳۸۳ ج ۳: ۵۰۸).

تحلیل بینامتنیت:

- ☒ **اقتباس معنای مستقیم از آیه:** خریدن جان‌ها توسط خداوند در آیه به فروختن جان توسط شهید در سخنان سردار تبدیل شده است. این جابه‌جایی زاویه دید،

نوعی اقتباسی معنایی است که ساختار آیه را حفظ می‌کنند؛ اما آن را از منظر انسانی بازخوانی می‌کند.

☑ **تبدیل متن مقدس به الگوی کنش:** این معامله به کنش خاص شهیدان نسبت داده می‌شود. این تبدیل، آیه را از سطح تعلیمی به سطح تجویزی و الگوسازی ارتقا می‌دهد.

☑ **بینامتنیت مشروعیت‌سازی:** این سخن کنش شهادت را در چارچوبی الهی و مقدس قرار می‌دهد. این نوع بینامتنیت، در خدمت مشروعیت‌بخشی به گفت‌مان ایشان و دفاع مقدس است.

تناس قرآنی با مضمون دعا برای نابودی دشمنان

متن حاضر: «آرزو دارم که هرچه زودتر خداوند خشم نهایی خود را بر این قوم بی‌ریشه، منحرف و بی‌رحم نازل کند» (همان: ۱۴۰۲).

متن غایب: این دعا با آیه مربوط به عذاب اقوام ظالم هم خوانی دارد. «إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ» (هود/۱۱) شهید سلامی از زبان قرآن برای بیان مواضع سیاسی و آرمان‌های مقاومت استفاده می‌کند که نشان‌دهنده پیوند میان ایمان و سیاست در نگاه ایشان است.

پیام‌ها:

☑ صبر در برابر حوادث تلخ و شیرین زندگی، از بهترین مصادیق عمل صالح است «صَبْرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ».

☑ مؤمن، نه یأس دارد و نه کفران و تفاخر، بلکه نشکن و مقاوم است. «صَبْرُوا»

☑ صبر و پایداری وسیله‌ی آمرزش گناهان است. «الَّذِينَ صَبَرُوا ... لَهُمْ مَغْفِرَةٌ»

☑ اگر بدانیم که چه پاداشی در انتظار ماست، صبر برای ما شیرین می‌شود. «الَّذِينَ صَبَرُوا ... لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ»

✓ دفع خطر، مهم‌تر از جلب منفعت است. اوّل «مَغْفِرَةً»، آنگاه «أَجْرٌ كَبِيرٌ» (قرائتی، ۱۳۸۳ ج ۴: ۲۹).

تحلیل بینامتنیت:

✓ بازخوانی تقابل قرآنی در گفتمان معاصر: آیه ۱۱ سوره هود، در ادامه آیات مربوط به اقوام منحرف، تقابل میان «منحرفان» و «صابرین صالح» را ترسیم می‌کند. سردار سلیمانی این تقابل را در وضعیت معاصر منتقل می‌کند: «قوم منحرف و بی رحم» در برابر «جبهه حق و مظلوم».

✓ بینامتنیت احساسی - تفسیری: سخن سردار، با بار احساسی شدید، از مفهوم «خشم الهی» بهره می‌گیرد که در بسیاری از آیات سوره هود درباره اقوامی چون عاد، ثمود و قوم نوح (ع) آمده است. اگرچه که آیه اشاره مستقیم به خشم الهی نمی‌کند، اما در سیاق آیات پیشین و پسین، این مفهوم حضور دارد؛ بنابراین، نوعی بینامتنیت تفسیری و احساسی برقرار شده است.

✓ تبدیل آیه به ابزار داوری اخلاقی: در آیه صبر و عمل صالح معیار نجات است. در سخن سردار، انحراف و بی‌رحمی معیار مستحق عذاب‌اند. این جابه‌جایی، آیه را از سطح تعلیمی به سطح داوری اخلاقی و سیاسی منتقل می‌کند.

✓ مشروعیت بخشی به آرزوی انتقام الهی: سردار سلامی با ارجاع ضمنی به سنت قرآنی عذاب اقوام منحرف، آرزوی خود را در چارچوب عدالت الهی قرار می‌دهد. این نوع بینامتنیت، در خدمت مشروعیت‌بخشی به موضع‌گیری سیاسی و ارزشی است.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که:

۱. حضور پررنگ بینامتنیت قرآنی در گفتمان مقاومت سخنرانی‌های سردار سلامی مملو از ارجاعات مستقیم و غیرمستقیم به آیات قرآن هستند. این ارجاعات نه صرفاً تزینی، بلکه در خدمت ساختن معنا، مشروعیت‌بخشی به کنش‌ها و هدایت مخاطب قرار دارند.
۲. تغییر کارکرد واژگان قرآنی در بستر سیاسی - امنیتی واژگانی چون «رابطوا»، «صبروا»، «اشتری»، «علامات» و «عذاب» در سخنان سردار سلامی از معنای اولیه‌ی قرآنی فاصله گرفته و در بستر گفتمان امنیتی، دفاعی و ارزشی بازتعریف شده‌اند.
۳. تناص تأویلی و گفتمانی به‌جای تناص تقلیدی سردار سلامی به‌جای نقل مستقیم آیات، آن‌ها را تأویل می‌کند و در قالب مفاهیم معاصر بازخوانی می‌نماید. این نوع بینامتنیت، گفت‌وگویی فعال با متن مقدس است که معناهای جدیدی تولید می‌کند.
۴. تقابل‌های قرآنی در خدمت بازنمایی دشمن تقابل‌های قرآنی میان مؤمن و کافر، صالح و منحرف، مظلوم و ظالم، در سخنرانی‌ها بازتولید می‌شوند تا جایگاه دشمن در گفتمان مقاومت تثبیت شود. این تقابل‌ها اغلب با بار احساسی و ارزشی همراه‌اند.
۵. استفاده از آیات برای مشروعیت‌بخشی به رهبری و شهادت آیاتی مانند آیه ۱۱۱ توبه و آیه ۱۶ نحل در سخنان سردار، برای مشروعیت‌بخشی به مقام شهید و رهبر انقلاب به کار گرفته می‌شوند. این استفاده، آیات را از سطح تعلیمی به سطح نمادین و سیاسی ارتقا می‌دهد.
۶. ترجمه مفاهیم قرآنی به زبان زمانه سردار سلامی مفاهیم قرآنی را به زبان روزمره و قابل فهم برای مخاطب معاصر ترجمه می‌کند. این ترجمه، آیات را به ابزار ارتباطی مؤثر در گفتمان عمومی تبدیل می‌کند.
۷. شخصیت سردار به مثابه فرماندهی مفسر تحلیل تناص نشان می‌دهد که سردار سلامی نه تنها فرمانده نظامی، بلکه مفسر گفتمانی است که از متن مقدس برای تولید معنا، هدایت مخاطب و تثبیت ارزش‌ها بهره می‌گیرد.

نتیجه‌گیری

تحلیل بینامتنیت در سخنرانی‌های سردار سپهبد شهید حسین سلامی نشان می‌دهد که متون قرآنی نه صرفاً به‌عنوان منابع الهی، بلکه به‌مثابه عناصر گفتمانی فعال در بازتولید معنا،

مشروعیت بخشی و جهت دهی به افکار عمومی به کار گرفته می شوند. سردار سلامی با بهره گیری از آیات کلیدی قرآن نه تنها مفاهیم مقاومت، شهادت، هدایت و عذاب الهی را در گفتار خود بازخوانی می کند، بلکه آن ها را در خدمت ساختن یک گفتمان سیاسی - ارزشی قرار می دهد که ریشه در سنت اسلامی دارد و در عین حال به نیازهای معاصر پاسخ می دهد.

بینامتنیت در این سخنرانی ها اغلب از نوع اقتباسی، تأویلی و گفتمانی است. آیات قرآن به صورت مستقیم یا غیرمستقیم در سخنان سردار سپهد شهید حسین سلامی حضور دارند، اما با تغییر زاویه دید، جابه جایی کارکرد واژگان و انتقال از سطح تعلیمی به سطح تجویزی، معنایی نو تولید می شود. این بازخوانی ها، شخصیت سردار سلامی را به عنوان یک فرماندهی مفسر معرفی می کنند که نه تنها در میدان نظامی، بلکه در عرصه ی معنا و تفسیر نیز فعال است. در مجموع، سخنرانی های سردار سلامی نمونه ای برجسته از کاربرد بینامتنیت قرآنی در گفتمان مقاومت است؛ جایی که متن مقدس، به جای آنکه صرفاً نقل شود، به مثابه یک منبع زنده و پویا در منع ای مهم در ساختن معنا، مشروعیت بخشی به کنش و هدایت مخاطب قرار می گیرد. این نوع بینامتنیت، نه تقلید از متن، بلکه گفت و گویی فعال با آن است؛ گفت و گویی که در آن، متن قرآنی به زبان زمانه ترجمه می شود.

قدردانی

نگارندگان، این پژوهش را با نهایت احترام و فروتنی، تقدیم می دارند به ارواح مطهر شهدای والامقام دفاع مقدس، به ویژه شهدای سرافراز جنگ ۱۲ روزه که با خون خویش، آیات جهاد و ایثار را بر صفحه ی تاریخ نگاشتند. بی تردید، سخن و قلم در برابر عظمت آن جان های آگاه و فداکار، قاصر است؛ اما امید آن است که این تلاش علمی، گامی کوچک در مسیر تبیین گفتمان قرآنی مقاومت و پاسداشت میراث معنوی آنان باشد. باشد که یادشان در جان ها زنده و راهشان در اندیشه ها جاری بماند.

فهرست منابع

قرآن کریم

- (۱۳۸۳). تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، چاپ یازدهم.
- (۱۹۷۰). بینامتنیت و ساختارهای معنایی. ترجمه علیرضا محمدی. تهران: نشر مرکز.
- بهروز لک، غلامرضا (۱۳۸۶). کاربرد تحلیل گفتمان در مطالعات سیاسی اسلامی، مجموعه مقالات روش‌شناسی در مطالعات سیاسی اسلام، تهران: دانشگاه امام صادق(ع).
- حسینی، ف. و رضایی، م (۱۴۰۰). مطالعه تطبیقی روابط بینامتنی در کوش‌نامه و شاهنامه. ادب‌پژوهی.
- حسینی، فاطمه سادات (۱۴۰۰). بینامتنیت در گفتمان سیاسی انقلاب اسلامی. پژوهش‌نامه زبان و گفتمان، دوره ۱۲، شماره ۱، صص ۲۳-۴۰.
- حلبی، علی‌اصغر (۱۳۷۴). تأثیر قرآن و حدیث در ادبیات فارسی. تهران: انتشارات اساطیر، چاپ سوم.
- دین‌پرست، فائزه (۱۳۸۹). تحلیل گفتمان ولایت فقیه در نظام سیاسی ایران. تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- ریما مکاریک، ایرنا (۱۳۹۸). دانشنامه نظریه‌های ادبی معاصر. ترجمه مهران مهاجر و محمد نبوی، تهران: آگه.
- سوسور، فردینان دو (۱۳۷۸). دوره زبان‌شناسی عمومی. ترجمه کورش صفوی، تهران: هرمس.
- صادقی، م. و احمدی، ف (۱۳۹۷). «بررسی بینامتنیت قرآنی در آثار طه حسین». زبان و ادبیات عربی. صفوی، کوروش (۱۳۷۶). مناسبات بینامتنی. تهران: سازمان چاپ و انتشارات.
- عبداللهی، ن. و شریفی، ع. (۱۴۰۱). «تحلیل بینامتنیت دینی در نمایشنامه الشرقاوی». نقد ادب عربی.
- عطا، احمد محمد (۲۰۰۵). شعریه الخطاب السردی. دمشق: منشورات اتحاد الکتاب العرب.
- قرائتی، محسن (۱۳۹۲). تفسیر نور، ج اول، ذیل سوره آل عمران. تهران: مرکز فرهنگی درس‌های از قرآن.
- کریستوا، ژولیا (۱۳۸۱). کلام مکالمه و رمان. ترجمه یزدان‌جو، تهران: نشر مرکز.
- کریمی، س. و همکاران. (۱۳۹۸). «بررسی بینامتنیت اسطوره‌ای در شعر شاملو». نقد ادبی.
- مرتاض، عبدالملک (۱۳۷۶). فکرة السرقات الادبیه و نظریه التناص، جده، جمله علامات، الناری الادبی، شماره ۱. و نگاه:
- آنژورنا، خبرگزاری تحلیلی ایران و جهان (۱۴۰۴). زندگی‌نامه سردار سلامی: <https://anajournal.ir>
- خبرگزاری فارس (۱۴۰۴). بازخوانی سخنرانی سردار حسین سلامی: <https://khabarfarsi.com>
- خبرگزاری بین‌المللی قرآن (خرداد ۱۴۰۴). بازخوانی سخنان سردار سلامی در جمع قرآنیان: <https://iqna.ir/fa/news/4288209>
- خبر آنلاین (مرداد ۱۴۰۴). دخترسردار سلامی نقل می‌کند: <https://www.khabaronline.ir/news/2096738>
- خبرگزاری آبان نیوز (مهر ۱۴۰۲). به‌هیچ‌وجه نباید به دشمنان اعتماد کرد: <https://www.abaannews.ir>

ویکی شیعہ (۱۴۰۴). زندگی نامه حسین سلامی: <https://fa.wikishia.net/view>

مشرق نیوز (خرداد ۱۴۰۴). زندگی نامه سردار حسین سلامی:

<https://www.mashreghnews.ir/news/1722957>

فرج نژاد، مؤسسه فرهنگی رسانه‌ای (۱۴۰۴). زندگی نامه سردار حسین سلامی <http://farajnejad.ir/1404>

kristva, Julia (1984) *La Revoition du langage poetique l avant-garde a la fin du xlxe sieclc* paris.

Fowler, Roger, (1983) *linguistics and the Novel* (2 nd ed) .London: Routledge.

kristva, Julia (1968) *problemes de la structuration du texte* ,La Nouvelle critique. special issue. *Actes du colloque de cluny*. 16-17 avril 1968: 55-64.

Barthes Roland (1973) *texte theorie du* ,Boston/London: Routledge. 4.

zhent, jarar. (1982). *Palimpsests: Literature in the Second Degree*. University of Nebraska Press. 2.